

GEOLOGICKÝ PROFIL ÚDOLÍ ŘÍMOVSKÉ PŘEHRADY

Vojtěch Vlček

Práce SOČ

Geologie a geografie

Arcibiskupské gymnázium

Korunní 2, Praha 2

8. ročník

2006

Prohlašuji tímto, že jsem soutěžní práci vypracoval samostatně pod vedením RNDr. Dobroslava Matějky a uvedl jsem v seznamu literatury veškerou použitou literaturu a další informační zdroje včetně internetu.

V Praze dne 21.3.2006

Vojtěch Vlček

autor: Vojtěch Vlček, Arcibiskupské gymnázium

**odborný konzultant: RNDr. Dobroslav Matějka, Ústav mineralogie, geochemie a
nerostných zdrojů PŘF UK**

Obsah

1	Úvod	3
2	Metodika	4
3	Geologické poměry	
	3.1 Kaplická jednotka	5
	3.2 Moldanubický pluton	7
4	Závěr a diskuze	9
5	Poděkování	9
6	Literatura	10
7	Přílohy	12
8	Fotografie	15

Úvod

Danému území se autor intenzivně věnuje od roku 2001, přičemž nejprve oblast zmapoval a posléze se věnoval laboratornímu výzkumu geologických vzorků. Přesto, že je oblast z geologického (resp. petrologického) hlediska často opomíjena a spojována víceméně pouze s výskytem vltavínů, snaží se autor poukázat na některé z jejích specifíků, a to jak z hlediska petrologie (chemismus minerálů, mineralogické asociace, srovnání dat s jinými autory), tak mineralogie (výskyt minerálů pararul).

Popisovaná oblast se rozkládá mezi obcemi Velešín a Pořešín a sleduje tak tok řeky Malše. Území spadající do podhůří Novohradských hor je zaneseno na základních geologických mapách 1 : 25 000 Trhové Sviny (32-242) a Velešín (32-241). Setkáváme se zde v podstatě se dvěma většími geologickými jednotkami – moldanubickým plutonem a motonní kaplickou jednotkou. Zprávy o geologickém mapování oblasti publikoval Čech (1956, 1957). Místy vystupují ještě terciérní sedimenty (například u kóty Chlumská hora), které jsou vltavínonosné, a říční sedimenty, které popisuje například Chábera (1965). Tektonické poruchy jsou doprovázeny žilným křemenem a mylonitizací, která se nejvíce projevuje jižněji u Kaplice, kde mylonitové pásmo dosahuje až stovek metrů. Západně se pak vyskytují migmatitizované ekvivalenty pararul.

Metodika

Oblast toku Malše od Pořešína k Velešínu byla zmapována spolu s jejím okolím. Jako základ sloužily základní geologické mapy 1 : 25 000 list 32-242 Trhové Sviny (ÚÚG 1985, redaktor S. Vrána) a list 32-241 Velešín (ÚÚG 1982). Horniny byly studovány mikroskopicky (Optická laboratoř ÚGMNZ UK) a pomocí elektronové mikrosondy Cam Scan S4 na Ústavu mineralogie, geochemie a nerostných zdrojů PřF UK. Bylo užito urychlovací napětí 20 kV, při 62 eV a měření probíhalo 150 vteřin (není-li uvedeno jinak). Použité fotografie jsou autorské.

Geologické poměry

Kaplická jednotka

Velkou část území tvoří jednotvárná kaplická jednotka tvořená:

- a) muskovit-biotitickou pararulou
- b) muskovit-biotitickou pararulou s polohami kvarcitické ruly a kvarcitu
- c) sillimanit-biotitickou pararulou
- d) kvarcitovými čočkami

Celá jednotka má průběh SV-JZ a na daném území se stýká s moldanubickým plutonem zastoupeným granitem einsgarnského typu. Probíhá zde i dobře patrný kaplický zlom.

První dva typy hornin poskytují dvě variety (Holásek et al. 1982 je popisuje pouze u muskovit biotitické pararuly), které se liší zrnitostí. Kompaktní vývin (s nižším obsahem slíd) je znatelně usměrněný a má lineárně paralelní texturu. Druhá varieta má plástevnatou texturu, díky níž byla dříve označována jako svorová rula (Vrána et al. 1984). Obě variety mají granolepidoblastickou strukturu, objevují se i společně a na jednom výchozu se mohou cyklicky opakovat. V mikroskopickém pozorování se horniny z hlediska mineralogického složení nemění.

Vzorky hornin byly odebrány z výchozů v blízkosti řeky. Vzhledem k vysokému obsahu nestabilních složek jsou variety s plástevnatou texturou značně erodovány a sběr vhodných vzorků je v některých případech nemožný.

Hlavními minerály metamorfitů jsou:

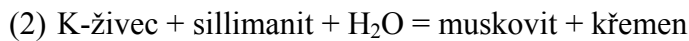
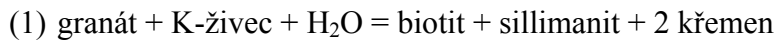
- a) *křemen + plagioklas + K-živec + biotit + muskovit*
- b) *křemen + plagioklas + K-živec + biotit + muskovit ± granát ± turmalín*
- c) *křemen + plagioklas + K-živec + biotit + sillimanit ± granát ± turmalín*
- d) *křemen ± biotit ± muskovit ± plagioklas*

Akcesoricky se u všech typů pararul objevují *sillimanit* (u sillimanit biotitické pararuly má stálé zastoupení), *zirkon*, *pyrit*, *apatit*, *rutil*, *monazit*, *ilmenit* (se zvýšeným obsahem Mn). Sekundárně se vytváří *chlorit*, *sericit* a *hematit* (vyskytují se i jeho pseudomorfozy po turmalínu). Na puklinách a v dutinách se vyskytují krystalky křemene či vzácně povlaky epidotu. Při polním sběru je též možné najít andalusit či skoryl; obojí popisuje již Pavlíček (1978), ale pouze v okolí Něchova, Nesměně a Trhových Svin, tedy východně od

popisovaného území, avšak stejné minerály se vyskytují i v okolí kaplického zlomu. Mezi obcemi Svatý Jan n. Malší a Ločenice je možné nalézt pararulu obsahující grafit.

Muskovit biotitická pararula i muskovit-biotitická pararula s polohami kvarcitické ruly a kvarcitu často obsahuje sekreční čočky křemene mocností od několika cm až po 1,5 – 2 m.

Vrána a Bártek (2005) popisuje vznik sekrečních čoček rovnicemi:

K první z rovnic dodává, že vznik křemenných sekrečních čoček na úkor granátu v hornině dokazuje i fakt, že se granát vyskytuje pouze v menším počtu vzorků, a roztoky přicházeli do metamorfítů z tělesa eisgarnského granitu. V horninách z okolí Římovské přehrady se však granáty vyskytují zhruba ve čtvrtině případů a nejhojnější jsou pak vzorky, které pocházejí z blízkosti sekrečních čoček větších mocností. Lze proto odvodit, že množství granátu v hornině je úměrné sekreci křemene. Granáty z těchto vzorků nemají reakční lemy, ale jeví jistou zonalitu (úbytek Mn při okrajích zrn), jsou nekompaktní a obsahují četné inkluze, svým chemismem odpovídají almandinu. Jejich složení kontrastuje s granáty bohatými na Ca, které Vrána a Bártek (2005) popisuje z oblastí kde došlo k retrográdní přeměně na Ca bohaté ruly (tabulka 2).

Zdrojovými materiály muskovit biotitických pararul byly u břidličnaté variety břidlice a prachovce a u kompaktní variety droby (Holásek et al. 1982). U kvarcitické ruly pak arkózy a u kvarcitů arkózové pískovce až křemenné pískovce.

Zatímco se v západní části oblasti objevuje muskovit-biotitická pararula s polohami kvarcitické ruly a kvarcitu, východně od kaplického zlomu sledujeme již jen výskyt muskovit-biotitických pararul a ojediněle sillimanit-biotitickou pararulu (jihovýchodní část u obce Malče), z kterých retrográdní metamorfózou vznikaly muskovit-biotitické pararuly, což můžeme v tomto případě pozorovat i na diskordantní foliaci vůči okolní muskovit-biotitické pararule (Vrána, Bártek 2005). Kvarcit se vyskytuje v celé oblasti v podobě čoček menších rozměrů, největší těleso tvoří vrch s obcí Svatý Jan n. Malší, které by mělo obsahovat směrem na východ pyroxeny (Čech 1957).

Moldanubický pluton

Horniny moldanubického plutonu se vyskytují na jihovýchodě popisované oblasti a tvoří nejvyšší místní kótu Chlumská hora (656 m n. m.). Moldanubický pluton je zde tvořen :

- a) muskovit biotitickým granitem eisgarnského typu
- b) žilným leukogranitem

Hornina má rovnoměrně zrnitou granitickou strukturu s hypidiomorfně omezenými zrny. Textura je většinou kompaktní, místy se však objevuje i mírné usměrnění. Granit je otevřen několika lomy na Chlumské hoře a výchozy v jižní části území. Vzorky hornin eisgarnského granitu jeví při mikroskopickém pozorování odlišnosti v mineralogickém složení. Základní hmota je tvořena minerály:

křemen + plagioklas + K-živce + biotit + muskovit

V případě vzorků z Chlumské hory byl granit obohacen o akcesorie, které ve vzorcích z jižní části chybí. Jsou to: *apatit, zirkon, sillimanit, rutil, monazit, titanit*. U obou typů se pak vyskytuje *pyrit* a sekundárně *chlorit*. Na puklinách se často objevují krystalky křemene do velikosti max. 0,5 cm

Finger et al. (1997) zařazuje eisgarnský granit spolu s weinsberským do jedné z hlavních skupin variských granitoidů a datuje ho na 327 ± 4 Ma. Datování weinsberské žuly podává obdobné výsledky, o čemž referují i Gerdes et al. (1998).

Hornina se jižněji stýká s granitem typu weinsberg, pod který pravděpodobně zapadá jak uvádí již Stodola (1951). Oby dva typy jsou sice zhruba stejně staré, avšak u weinsberského granitu vycházejí některá měření o málo mladší, například Scharbertová (1998) uvádí pro Eisgarn 330 ± 6 Ma a pro Weinsberg 328 Ma.

Žilný leukogranit se vyskytuje na několika místech v popisované oblasti v podobě menších těles, nepřesahujících mocnost 2 m. Hornina je rovnoměrně zrnitá a některé minerály bývají idiomorfně omezené (například slídy nebo živce). Hornina má jednotvárné složení – *křemen + K-živce + muskovit + plagioklas ± biotit*. Velikost zrn se pohybuje okolo 0,5cm, výjimečně 1,5 cm, přičemž slídy často vytvářejí vějířkovité agregáty. Směrem ke styku s okolní horninou se zrna na některých výchozech zmenšují až k jemnozrné varietě, mineralogicky se však neliší. Leukokratní žuly jsou popisovány také z oblastí kolem obce Něchov (Vrána et al. 1984), t.j. východně od popisovaného území, a jižně u Soběnova (Vrána et al. 1988), avšak nejsou v terénu odkryty. Vyskytují se buď v granitu, nebo (v případě výskytu u Něchova a na popisovaném území) v pararule v oblasti blízké jejímu kontaktu

s granitem. V jednom z případů se však vyskytuje jako enkláva v muskovit biotitické pararule s polohami kvarcitické ruly a kvarcitu v okolí Velešína, je proto otázkou zda jsou leukogranity těsně vázány na žulu. Žíly u Soběnova navíc dokládají i výskyt v granitu weinsberského typu.

Vzhledem k tomu, že nelze odebrat vzorky na dvou dalších výše zmíněných místech, můžeme horniny srovnávat pouze na základě jejich popisů ve vysvětlivkách k základním geologickým mapám (Vrána et al. 1984 , 1988), dle kterých se dá soudit na jejich společný původ. Všechny žíly mají navíc průběh VSV-ZJZ.

Finger et al. (1997) ve svém členění variských granitoidů podskupinu leukogranitů, které jsou mladší (320 – 310 Ma) než ostatní granity. Představuje je však jako jemnozrné. Naproti tomu Scharbertová (1998) popisuje dva typy leukokratních žul; jemnozrné a hrubozrné, zhruba stejného stáří (cca 320 Ma). Tyto žíly jsou podle ní „diferenciačním produktem eisgarnského granitu“ a pokud se objevují v sepětí s žulou typu Weinsberg mají rozdílný chemismus. Přestože jsou u obou autorů tyto horniny popisovány jako žíly prostupující ostatní typy granitů, je více než pravděpodobné, že se k nim dají přiřadit i leouokratní žuly z okolí Římovské přehrady.

Závěr a diskuze

V okolí Římovské přehrady vystupují horniny kaplické jednotky a moldanubického plutonu. Z kaplické jednotky to je především muskovit biotitická pararula s polohami kvarcitické ruly a kvarcitu a muskovit biotitická pararula. Obě horniny obsahují četné akcesorie a sekundárními reakcemi docházelo k vylučování křemene na úkor jiných minerálů, hlavně granátů. Ty se právě nejhojněji vyskytují v okolí těchto sekrečních čoček křemene, což ukazuje na úměru mezi vylučováním křemene a množstvím granátu v hornině. Granáty pararul jsou almandinového složení a projevuje se u nich mírná zonalita. V pararulách se vyskytují pecky krystalovaného andalusitu, skorylu, křemene a povlaky grafitu či epidotu.

V moldanubickém plutonu můžeme na daném území pozorovat granit eisgarnského typu, který má dvě variace – s akcesoriemi nebo bez, oba typy však obsahují pyrit a novotvořený chlorit. Na puklinách se vyskytují krystalky křemene. Dále se zde objevuje žilná leukokratní žula, jež má stálé mineralogické složení a lze ji přiřadit k mladším leukogranitům (dle Finger et al. 1997).

Poděkování

Za obětavou pomoc a cenné rady během celé práce bych chtěl vyslovit poděkování RNDr. Dobroslavu Matějkovi z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Literatura

- Čech V. – Zpráva o geologickém mapování krystalinika na listu Č. Budějovice generální mapy, Zprávy o geologických výzkumech v roce 1955, Praha 1956
- Čech V. – Zpráva o přehledném geologickém mapování na listech České Budějovice (XXVII) a Strakonice (XXVI) generální mapy, Zprávy o geologických výzkumech v roce 1956, Praha 1957
- Finger F. et al. – Variscan granitoids of central Europe: their typology, potential sources and tectonothermal relations, *Mineralogy and Petrology* 1997, vol 61, 67 - 96
- Gerdes A et al. – Late orogenic magmatism in the southern Bohemian Massif – geochemical and isotopic constraints on possible sources and magma evolution, *Acta Universitatis Carolinae* 1998, 42 (1), 41 – 45
- Holásek O. et al - Vysvětlivky k základní geologické mapě ČSSR 1: 25 000, list Velešín (32-241), ÚÚG Praha 1982
- Chábera S. – Příspěvek k poznání teras Vltavy a Malše v Českobudějovické pánvi, Sborník Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, V – 1965, 3 – 19
- Pavlíček V. – Výskyty nerostů v okolí Trhových Svin, Sborník Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, 18,1978, 63 - 70
- Scharbert S. – Some geochronological data from the South Bohemian Pluton in Austria: a critical review, *Acta Universitatis Carolinae* 1998, 42 (1), 114 – 118
- Stodola L. – Poznámky ke geologii Kaplicka, Zprávy o geologických výzkumech v roce 1951, Praha 1952
- Tuček K.– Naleziště českých nerostů a jejich literatura 1951 – 1965, Academia Praha 1970

Vrána S. et al. - Vysvětlivky k základní geologické mapě ČSSR 1: 25 000, list Trhové Sviny (32-242), ÚÚG Praha 1984

- Vysvětlivky k základní geologické mapě ČSSR 1:25 000, list Benešov nad Černou (32-244), ÚÚG Praha 1988

Vrána S., Bártek J. - Retrograde metamorphism in a regional shear zone and related chemical changes: The Kaplice Unit of muscovite-biotite gneisses in the Moldanubian Zone of southern Bohemia, Czech Republic, Journal of the Czech Geological Society, 2005, 50/ 1-2, 43 - 57

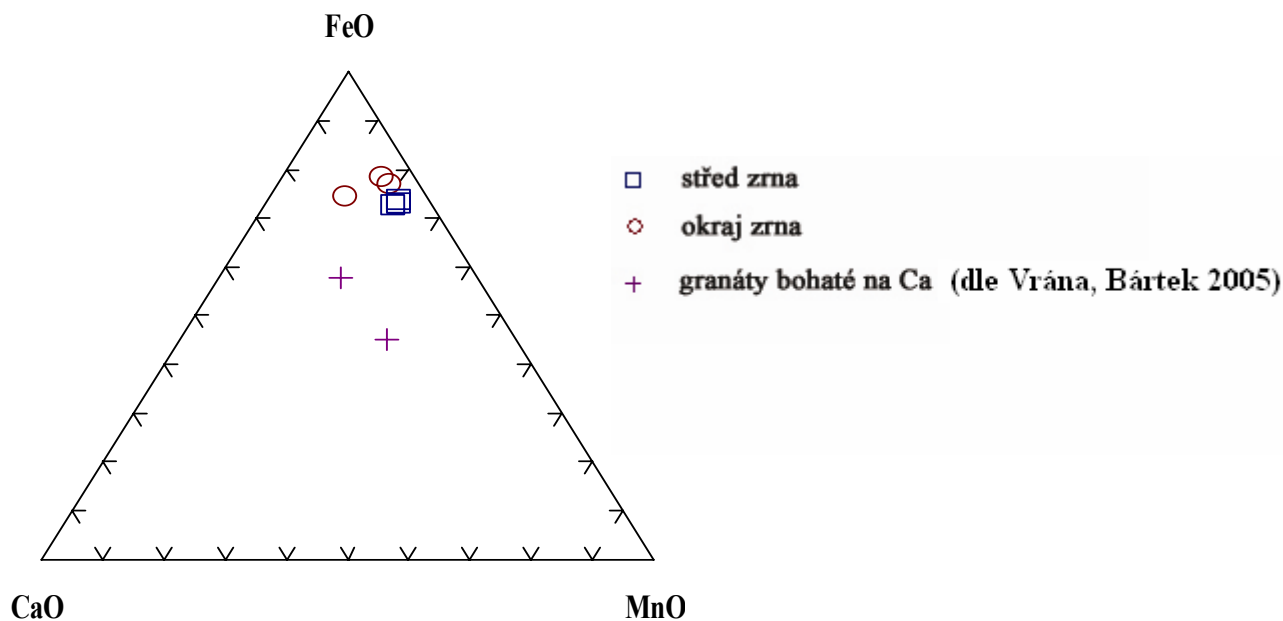
Přílohy

Tabulka 1. Analýzy minerálů muskovit-biotitických pararul

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
SiO ₂	65,11	37,18	46,61	-	64,63	62,78	23,92
Al ₂ O ₃	21,79	19,08	36,84	-	18,86	23,03	22,37
FeO ^{tot}	-	20,68	1,09	36,35	0,99	-	28,02
Na ₂ O	10,27	-	0,60	-	-	9,03	-
K ₂ O	0,03	9,85	10,83	-	15,51	-	-
MnO	-	0,56	-	11,07	-	-	0,71
CaO	1,93	-	-	-	-	3,91	0,00
MgO	-	9,16	0,46	-	-	-	11,48
TiO ₂	-	2,54	0,46	54,13	-	-	-
BaO	-	-	-	-	0,62	-	-
suma	99,14	99,03	96,89	101,55	100,61	98,76	86,50

1. plagioklas z muskovit-biotitické pararuly (měření 70 s), 2. biotit z muskovit-biotitické pararuly, 3. muskovit z muskovit-biotitické pararuly, 4. ilmenit z muskovit-biotitické pararuly, 5. K-živec z muskovit-biotitické pararuly s polohami kvarcitické ruly a kvarcitu, 6. plagioklas z muskovit-biotitické pararuly s polohami kvarcitické ruly a kvarcitu, 7. chlorit z muskovit-biotitické pararuly s polohami kvarcitické ruly a kvarcitu

Obrázek 1. Granáty muskovit-biotitických pararul

Hodnoty jednotlivých měření viz tabulka 2.

Tabulka 2. Granáty muskovit-biotitických pararul

	o1	o2	o3	s1	s2	s3	v1	v2
MgO	2,42	2,20	2,00	2,10	2,48	1,86	1,37	0,64
Al ₂ O ₃	20,78	19,24	21,48	20,70	20,97	20,77	21,73	22,39
SiO ₂	36,69	34,51	38,41	36,50	36,59	37,64	38,81	37,72
CaO	1,86	2,05	5,38	2,00	1,96	2,53	9,66	8,1
MnO	7,25	6,48	5,04	8,43	8,55	8,57	7,40	13,04
FeO ^{tot}	30,29	30,75	30,45	28,38	29,26	29,52	21,21	17,46
suma	99,28	95,23	102,75	98,12	99,82	100,90	100,18	99,35

o = okraj zrna; s = střed zrna; v = granáty bohaté na Ca popisované Vránou a Bártkem (2005)

Tabulka 3. Analýzy minerálů granitů typu eisgarn

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
SiO ₂	67,58	48,08	30,22	31,92	1,28	-
Na ₂ O	11,33	-	0,92	-	-	0,98
Al ₂ O ₃	19,78	33,59	19,70	8,23	0,81	-
MgO	-	1,40	8,34	-	0,22	-
FeO ^{tot}	-	2,16	25,95	-	1,08	-
K ₂ O	-	10,89	0,59	-	-	-
CaO	0,66	-	0,48	27,29	0,34	52,24
MnO	-	-	0,68	-	0,09	0,76
TiO ₂	-	-	-	27,27	85,17	-
P ₂ O ₅	-	-	-	-	-	42,91
suma	99,36	96,13	86,88	94,71	88,99	96,89

1. plagioklas, 2. muskovit, 3. chlorit, 4. titanit, 5. rutil, 6. apatit

Obrázek 2. Mapa popisovaného území

aluvium	sillimanit biotitická pararula
terciérní sedimenty	kvarcit a kvarcitická rula
eisgarnský granit	žilný křemen
muskovit biotitická pararula	biotitický dioritový porfyrít
muskovit biotitická pararula s polohami kvarcitické ruly a kvarcitu	

Fotografie

Kompaktní vývin muskovit-biotitických pararul, detail horniny

Břidličnatý vývin muskovit-biotitických pararul, detail horniny

Silimanit-biotitická pararula, detail horniny

Granit eisgarnského typu, detail horniny

Výskyt žilného leukogranitu ve výchozu muskovit-biotitické pararuly s polohami kvarcitické ruly a kvarcitu, výchoz 1,6 km vsv. Od obce Malče na levém břehu řeky

Jemnozrný vývin žilného leukogranitu, detail horniny

Hrubozrný vývin žilného leukogranitu, detail horniny

Krystalky křemene v muskovit-biotitické pararule, skutečná velikost 0,5 – 1 cm

Pecka andalusitu s krystalky minerálu (skutečná velikost cca 0,5 cm)

Pecka andalusitu s krastalem minerálu (skutečná velikost cca 0,5 cm)

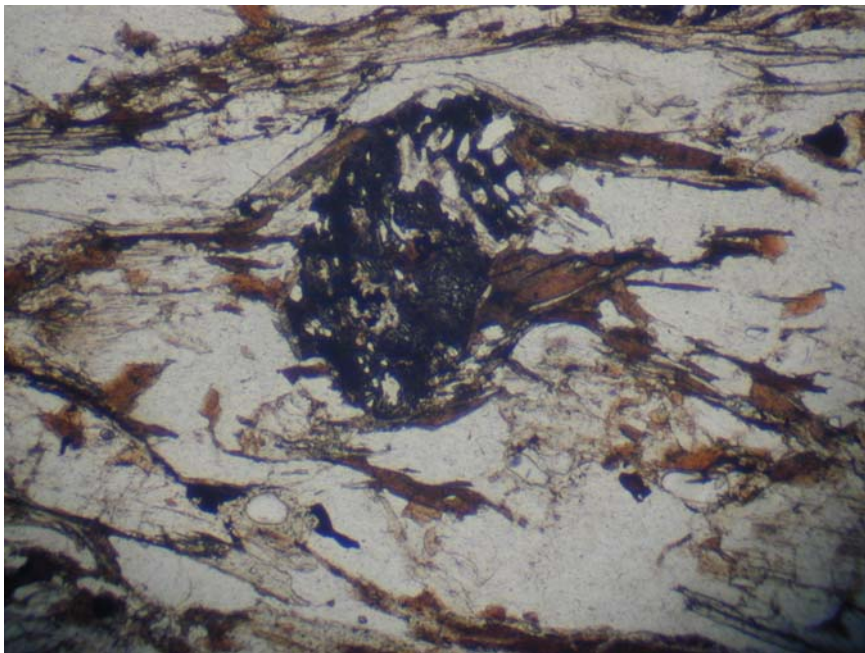
Pseudomorfóza křemene po andalusitu (skutečná velikost > 0,5 cm)

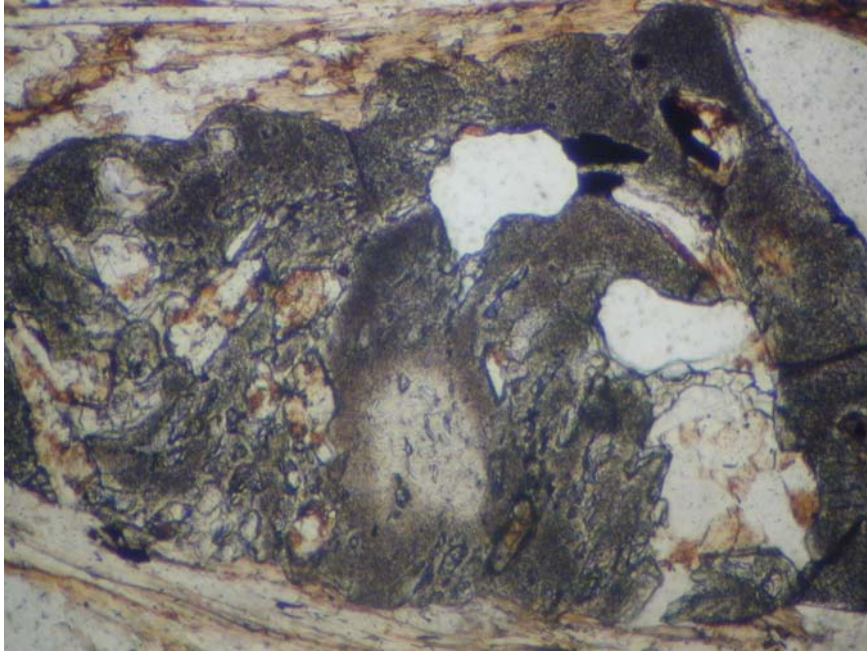
Turmalínovec, detail (skutečná velikost 2 cm)

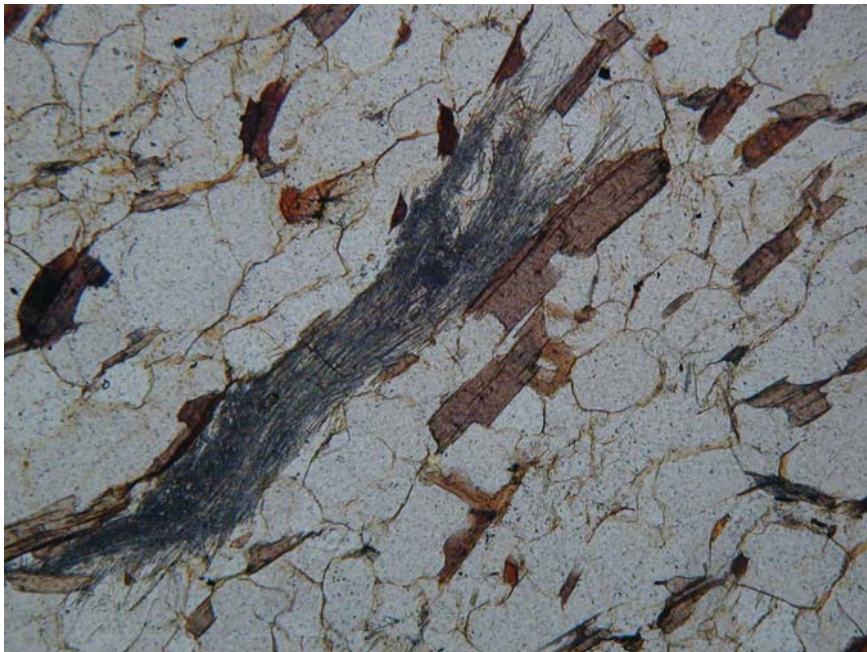
Muskovit-biotitická pararula s povlaky grafitu

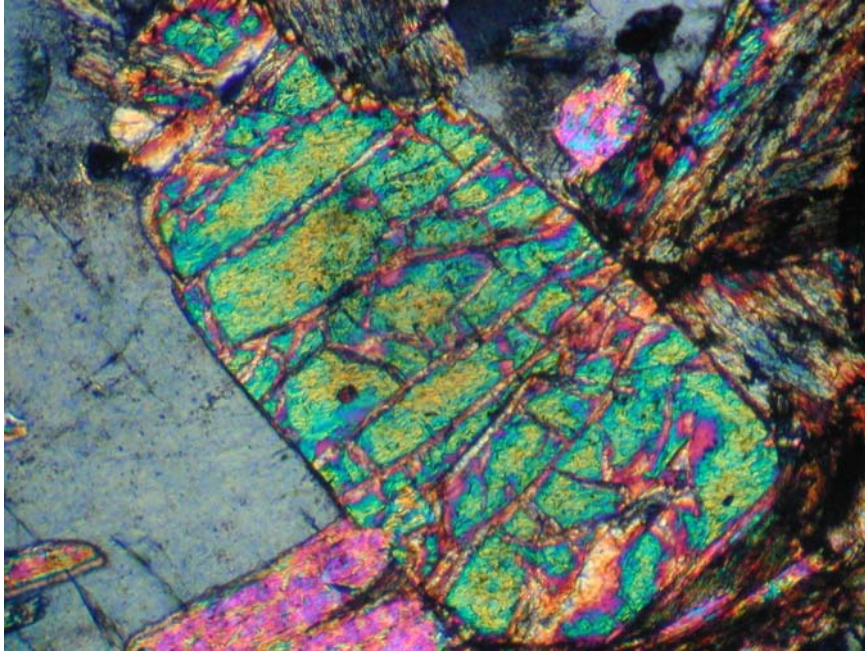
Analyzovaný granát v muskovit-biotitické pararule s polohami kvarcitické ruly a kvarcitu, 100x zvětšeno, jeden nikol

Granát v muskovit-biotitické pararule s polohami kvarcitické ruly a kvarcitu, 100x zvětšeno, jeden nikol

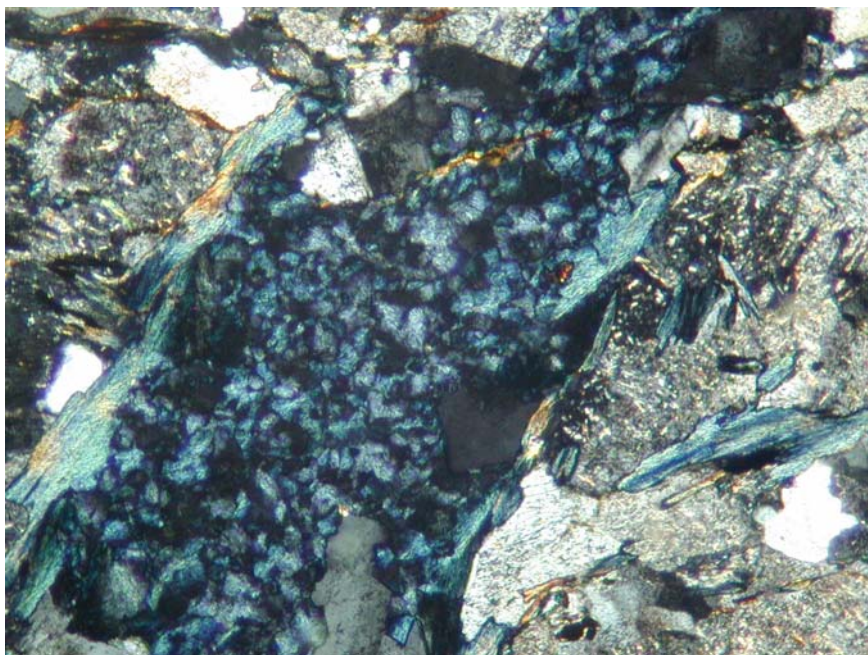
Silimanit v silimanit-biotitické pararule, 100x zvětšeno, jeden nikol

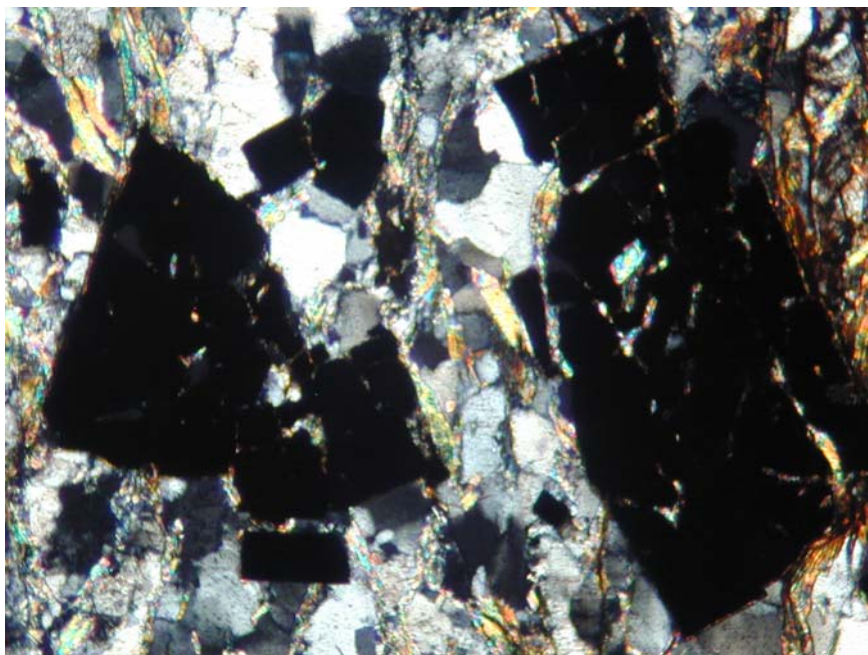
Turmalín v muskovit-biotitické pararule s polohami kvarcické ruly a kvarcitu, 100x zvětšeno, zkřížené nikoly

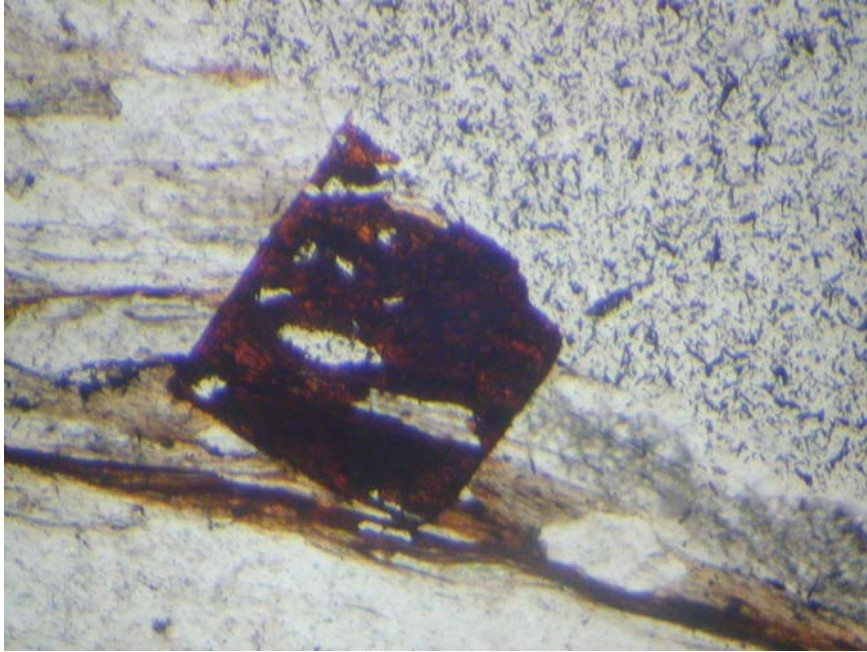
Zirkon v silimanit-biotitické pararule, 200x zvětšeno, jeden nikol

Sekundární chlorit vzniklý z biotitu v kvarcitu, 100x zvětšeno, zkřížené nikoly

Kumulace opakních minerálů v muskovit-biotitické pararule, 100x zvětšeno, zkřížené nikoly

Pseudomorfóza hematitu (pravděpodobně po pyritu), 100x zvětšeno, jeden nikol